

**Pr. conf. dr. Dorin Gabriel Pandele,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie,
Departamentul de Teologie,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați,
Centrul de Cercetare Teologică Ortodoxă Interdisciplinară
„Sf. Trei Ierarhi”**

EUSEBIU DE CEZAREEA, ARHITECTUL TEOLOGIEI POLITICE IMPERIALE CONSTANTINIENE

Abstract: *Eusebius of Caesarea emerges as a central figure in the formulation of the imperial political-theological ideology during the early Christian period. He articulated a vision of a providential alliance between the Church and the Roman empire, presenting the saint emperor Constantine as a divinely appointed ruler whose reign fulfilled biblical prophecies. By rejecting chiliasm and advocating for a heavenly, eternal kingdom rather than an earthly millennium, Eusebius departed from earlier eschatological frameworks and redefined the theological significance of the Roman Empire within Christian thought. His interpretation of the Pax Romana as a divinely orchestrated precondition for the dissemination of the Gospel further underscored the empire's role as an instrument of divine providence. Although some scholars have critiqued Eusebius as a propagandist for Constantine, contemporary research underscores his sophisticated role as a theologian and historian, committed to defending the Christian faith and legitimizing the Church's integration into imperial governance. Eusebius's fusion of theological and political paradigms not only shaped the Christian imperial ideology of his Era, but also established a foundational framework for the evolving dynamics between Church and state in subsequent centuries.*

Keywords: *Constantine the Great, Eusebius of Caesarea, Pax romana, christianisation.*

Contextul istoric

Eusebiu de Cezareea (260-339) joacă un rol esențial în dezvoltarea teologiei politice constantiniene, formulând o viziune ideologică

ce legitima puterea lui Constantin cel Mare ca lider ales de Dumnezeu. Prin lucrările sale, precum *Viața lui Constantin* (*Vita Constantini*) și *Istoria Bisericii* (*Historia Ecclesiastica*), Eusebiu aduce o perspectivă teologică asupra conducerii imperiale. Istoricii și teologii au contribuit la analiza și interpretarea impactului acesteia, oferind o notă critică și echilibrată viziunii tradiționale. Transformările sociale și politice din secolul al IV-lea au schimbat radical fundamentele Imperiului Roman. Convertirea lui Constantin la creștinism și proclamarea acestuia ca religie favorizată au reprezentat o schimbare strategică majoră. Timothy D. Barnes susține că împăratul „Constantin s-a folosit de creștinism ca de un liant ideologic care să unifice imperiul”¹. Timothy Barnes interpretează relația dintre Constantin și Eusebiu ca fiind una de interdependență, în care fiecare a contribuit la succesul celuilalt. Eusebiu a creat o teologie politică inovatoare, care a legitimat autoritatea lui Constantin și a stabilit un precedent pentru relația dintre Biserică și Stat în lumea creștină. Această teologie a avut un impact profund asupra istoriei ulterioare, influențând modul în care liderii politici și cei creștini au activat în cadrul imperiului.

Această schimbare radicală a fost marcată și de experiențele lui Eusebiu în timpul persecuțiilor anti-creștine. După cum remarcă istoricul român Ion Barnea,

„Eusebiu, martor al epocii de persecuții sub Dioclețian, a înțeles importanța unei alianțe cu autoritatea imperială pentru garantarea libertății de cult”².

Cordonatele esențiale ale teologiei politice creștine a lui Eusebiu de Cezareea sunt exprimate prin cinci coordonate fundamentale, în opinia mea, așa cum sunt ele evidențiate în cele de mai jos.

1. Împăratul Constantin, suveran providențial

Eusebiu îl prezintă pe Sf. Constantin ca pe un conducător ales de Providență, un nou Moise, ales de Dumnezeu să conducă popoarele.

1. Timothy D. BARNES, *Constantine and Eusebius*, Cambridge, Harvard University Press, 1981, p. 120

2. Ion BARNEA, *Creștinismul timpuriu în spațiul roman*, Editura Științifică, București, 1969, p. 112.

Paralelismul dintre viața profetului Moise și cea a lui Constantin este evidentă în lucrarea *Vita Constantini* și este exprimată prin referire la etapele cele mai importante ale acestor misiuni privite în oglindă: alegerea de către Dumnezeu, traiul discret în chiar inima imperiului care persecuta poporul cel binecredincios, curajul în luptă, scoaterea poporului din robia tiranilor, biruința deplină asupra dușmanilor credinței și asigurarea unei domnii glorioase și prospere, tocmai ca o consecință a faptului că acest suveran, asemenea lui Moise, a ales calea supunerii față de Dumnezeu. Astfel, Eusebiu scrie că împăratul

„într-o vreme când poporul evreilor era amarnic împilat de un neam cumplit de tirani, (egiptenii, n.n.,) Dumnezeu a binevoit către cei împilați și a făcut așa fel ca Moise, proorocul, încă prunc, să fie crescut chiar sub acoperișul palatelor tiranilor și chiar în mijlocul lor, proniindu-i astfel să se poată împărtăși din înțelepciunea lor [...] iar cu sprijinul Duhului lui Dumnezeu, buna lui zestre sufletească l-a ajutat să scape de acolo și să aleagă calea credinței și a vieții celei plăcute lui Dumnezeu”³.

Marius Telea afirmă același fapt, afirmând că „împăratul era alesul divinității, fapt care-l situa deasupra oamenilor și egalul Apostolilor”⁴. Această interpretare a fost fundamentată de Eusebiu și ea a transformat însăși percepția publică asupra autorității imperiale, sugerând o fundamentare sacră.

Nu sunt lipsite de importanță și rădăcinile cele mai profunde ale ideologiei politico-religioase a lui Eusebiu de Cezareea. Acesta le valorizează într-un sistem organic, coerent și adaptat noilor realități creștine ale imperiului aflat în prefaceri majore. Ideologia politică a lui Eusebiu, în fapt doctrină imperială, a fost rodul unei

„evoluții lungi a concepțiilor politico-filosofice din Orient și din lumea greco-romană, la fundamentarea căroră și-au dat mâna filosofii stoici din epoca elenistică și romană, gânditorii neoplatonici din secolele II-IV și, nu în ultimul rând, teoreticienii creștini, aceștia substituindu-se oarecum înaintașilor lor”⁵.

3. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața lui Constantin cel Mare*, traducere de Radu Alexandrescu, col. *Părinți și Scriitori Bisericești*, 14, studiu introductiv de Emilian Popescu, traducere și note de Radu Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 62.

4. Marius TELEA, *Istoria Bizanțului*, curs pentru studenții specializării Teologie Pastorală, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, 2025, p. 162.

5. M. TELEA, *Istoria Bizanțului*, p. 144.

Potrivit acestei doctrine, Imperiul lui Constantin era emanația divinității însăși și avea pe pământ o misiune providențială: aceea de a face toate eforturile necesare în mijlocul popoarelor lumii spre a le converti la credința în Hristos.

Criticile contemporane, mai ales cele care derivă din școlile de limbă germană, pun însă sub semnul întrebării sinceritatea acestei idealizări, precum și caracterul providențial al domniei lui Constantin. De pildă, Ramsay MacMullen remarcă faptul că, „în ciuda atribuțiilor divine, Constantin rămâne un lider pragmatic, pentru care religia era un instrument de stabilizare a imperiului”⁶. Pentru Ramsay MacMullen, ideea de „împărat providențial” pe care Constantin și-a asumat-o este mai degrabă o construcție ideologică, menită să servească scopurilor politice și să faciliteze tranziția imperiului către o nouă ordine religioasă. Această viziune critică contrastează cu perspectivele apologetice ale unor autori antici precum Eusebiu, care l-au prezentat pe Constantin ca pe un instrument al voinței divine. MacMullen subliniază că Constantin a folosit ideea de „împărat providențial” ca pe un instrument politic și ideologic pentru a-și legitima puterea și pentru a unifica imperiul sub o nouă identitate religioasă. Constantin s-a prezentat adesea ca fiind ales de Dumnezeu pentru a conduce și pentru a proteja creștinismul, o imagine care a fost consolidată de scrierile apologetice ale lui Eusebiu de Cezareea.

MacMullen nu vede această auto-reprezentare doar ca pe o expresie sinceră a credinței personale a lui Constantin, ci și ca pe o strategie politică. Prin adoptarea creștinismului și prin promovarea sa ca religie imperială, Constantin a reușit să creeze o legătură între autoritatea sa politică și o misiune divină, ceea ce i-a oferit o legitimitate suplimentară în fața supușilor săi.

Un aspect semnificativ este acela care izvorăște din paralela între modul cum se reprezintă însuși suveranul în raport cu Sfintele Scripturi și, pe de altă parte, modul în care îl reprezintă biograful său. Constantin a stabilit o paralelă clară între sine și Sfântul Apostol Pavel, exprimată fundamental prin intervenție divină și viziunea Crucii. Eloc-

6. Ramsay MacMULLEN, *Christianizing the Roman Empire*, New Haven, Yale University Press, 1984, p. 78.

vent este faptul că suveranul a luat decizia de a fi înmormântat alături de cei doisprezece Apostoli. Cu toate acestea, biograful său, Eusebiu din Cezareea, îl compară pe Constantin cu profetul Moise, cel care este cu adevărat eliberatorul israeliților din robia egipteană. Diferența dintre titulatura „Om al lui Dumnezeu”, care este preferată de însuși suveranul creștin, și titulatura de „Prieten al lui Dumnezeu” sau „iubit de Dumnezeu” care îi este atribuită de Eusebiu reflectă preocuparea biografului de a limita autoritatea împăratului asupra episcopilor creștini, stabilind astfel o anumită separare între puterea imperială și cea ecleziastică⁷. La fel ca și Constantin, Eusebiu era priceput în a îmbina ideologia imperială cu uzanțele creștine și, de asemenea, în a folosi cuvintele pentru a evita problemele delicate. Prin urmare, există toate șansele ca el să fi intenționat ca expresia „prieten al lui Dumnezeu” să semnaleze o relație diferită față de ceea ce ar denota „om al lui Dumnezeu”. Prin urmare, această diferență merită explorată⁸.

2. Premisele simfoniei bizantine

Colaborarea armonioasă dintre Biserică și Stat a fost o caracteristică centrală a gândirii eusebiene. Eusebiu de Cezareea a jucat un rol esențial în articularea relației dintre Biserică și Stat în perioada lui Constantin cel Mare. Deși termenul de „simfonie” în sensul bizantin tardiv, ca expresie a armoniei dintre Biserică și Imperiu, nu este folosit explicit de Eusebiu, totuși ideile acestuia au pus bazele teologice și ideologice pentru această teorie, care va fi dezvoltată ulterior în noul concept intitulat *simfonia bizantină*. Eusebiu îl prezintă pe Constantin ca pe un „ales al lui Dumnezeu”, care are misiunea de a proteja și de a răspândi creștinismul. Împăratul este văzut ca un reprezentant al lui Dumnezeu pe pământ, având o autoritate sacră, care îi permite să conducă atât în plan politic, cât și în sprijinul Bisericii. Eusebiu susține că Biserica și statul trebuie să colaboreze pentru a realiza planul divin. În viziunea sa, împăratul are rolul de a asigura ordinea și de a sprijini

7. H. DRAKE, “The emperor as a «man of god»: the impact of Constantine the Great’s conversion on roman ideas of kingship”, in: *História (São Paulo)*, 35, (2016), p. 5, <https://doi.org/10.1590/1980-436920160000000083>.

8. H. DRAKE, “The emperor as a «man of god»: ...”, p. 7.

Biserica, în timp ce Biserica oferă legitimitate morală și spirituală conducerii imperiale. Această relație este văzută ca o armonie între cele două puteri, având roluri complementare: în plan terestru, pe de o parte, și în plan spiritual, pe de altă parte. Eusebiu leagă pacea divină de pacea romană, sugerând că adoptarea creștinismului de către imperiu este cheia pentru stabilitatea și prosperitatea acestuia. Împăratul, prin sprijinirea creștinismului, devine garantul acestei păci universale.

Eusebiu folosește exemple din Vechiul Testament pentru a justifica rolul sacru al împăratului. El îl compară pe Constantin cu personaje biblice precum profetul Moise sau împăratul David, cei care au fost aleși de Dumnezeu pentru a-și conduce poporul spre victorie. Deși Eusebiu a pus bazele teoriei „simfoniei”, totuși viziunea sa a fost criticată pentru idealizarea relației dintre Biserică și Imperiu. Chiar dacă în teorie această ideologie părea funcțională, în realitate a fost adesea marcată de tensiuni și compromisuri și nu a funcționat niciodată în sens deplin, ci permanent, de-a lungul istoriei Bizanțului, a cunoscut sincope și blocaje semnificative. În ilustrarea acestei perspective critice, Elizabeth De Palma Digeser afirmă că „această sinteză eusebiană s-a născut într-un context în care puterea seculară și religioasă erau forțate să coexiste”⁹. Elizabeth DePalma Digeser aduce o perspectivă critică asupra relației dintre Biserică și Stat, așa cum a fost inițiată în perioada constantiniană, subliniind tensiunile, compromisurile și instrumentalizarea religiei în scopuri politice. Deși nu critică direct „simfonia bizantină”, analiza sa evidențiază limitele și contradicțiile acestui ideal, punând accent pe complexitatea și ambiguitatea relației dintre cele două puteri. Digeser evidențiază conflictele care au apărut între episcopi și împărați, chiar din perioada constantiniană. De exemplu, controversa teologică, precum cea ariană, au demonstrat că împărații au intervenit adesea în problemele doctrinare ale Bisericii, ceea ce a dus la tensiuni și la o diminuare a autonomiei Bisericii. Acest aspect contrazice idealul de „simfonie” ca o relație armonioasă și echilibrată.

Digeser critică, de asemenea, modul în care creștinismul a fost impus ca religie dominantă, ceea ce a dus la marginalizarea altor cul-

9. Elizabeth DE PALMA DIGESER, *The Making of a Christian Empire*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 2000, p. 60.

te și la pierderea diversității religioase din Imperiul Roman. Această uniformizare religioasă, susținută de stat, a fost justificată prin ideologia constantiniană, dar a avut consecințe negative asupra pluralismului cultural și religios. Digeser pune sub semnul întrebării ideea că împăratul ar fi un „ales al lui Dumnezeu” sau un instrument providențial. Ea sugerează că această teorie a fost mai degrabă o construcție ideologică menită să legitimeze puterea imperială, decât o reflecție autentică a unei relații sacre între Biserică și Stat. Cu mai mult timp înainte de Diegeser, istoricul român Ion Barnea susținea și el că „simfonia propusă de Eusebiu poate fi privită ca un compromis strategic pentru consolidarea noii ordini”¹⁰. Imperiul se creștinează treptat și odată cu acest proces se construiește o nouă ideologie politică dominantă.

Cu toate acestea, De Ste. Croix subliniază în mod repetat în lucrările sale că religia creștină a fost adesea folosită ca un instrument de legitimare a puterii politice și economice. În acest sens, teoria „simfoniei” – care presupunea armonia între Biserică și stat - poate fi văzută ca o construcție ideologică menită să mascheze relațiile de dominație și să justifice intervenția statului în treburile religioase. G.E.M. de Ste. Croix avertizează asupra riscurilor acestui model, apreciind că simfonia putea duce la conflicte între cele două sfere de autoritate¹¹. Istoria Bizanțului a înregistrat numeroase momente tensionate între episcopi și casele imperiale, balanța puterii fiind înclinată, succesiv, în oricare dintre cele două direcții ale sale.

3. *Pax Christiana*

Eusebiu preia și transformă conceptul de *Pax Romana* în *Pax Christiana*, subliniind că unitatea religioasă sub creștinism este o condiție a păcii universale, urmare a edictelor semnate de suveran prin care se făcea dreptate creștinilor persecutați, se restituiau bunurile confiscate de stat și erau chemați din exil toți cei care suferiseră acest gen de sancțiuni. Toate aceste măsuri aveau rolul de a instaura celebra Pax

10. I. BARNEA, *Creștinismul timpuriu*, p. 89.

11. G.E.M. de Ste. Croix, *The Class Struggle in the Ancient Greek World*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1981, p. 290.

christiana, reflex evoluat al conceptului de Pax romana¹². Împăratul își propune o restaurare justă a raporturilor dintre cetățenii săi și Stat, acordarea unor reparații tuturor celor care avuseseră de suferit pentru credința lor creștină, concomitent cu o promovare a creștinilor în cele mai înalte demnități ale imperiului. În acest mod, dar și prin aplanarea conflictelor religioase determinate de avalanșa ariană și semi-ariană, suveranul își urmărea în fapt o pace cu două mari aspecte corelative: o pace socială, bazată pe dreptate și libertate de exprimare, în limitele specifice secolului al IV-lea, precum și o pace a Bisericii creștine, suprapusă peste dreptul oricărei religii de a se manifesta în cadrele legii religioase imperiale antice. Inspirat de gândirea platonică, Eusebiu scrie că împăratul Constantin a dat legi în perspectiva Binelui, adevărului și dreptății, astfel:

„Legile și îndemnurile la virtute, precum și îndemnurile de înfrînare de la ce nu se cuvine, laudele și muștrarea, pedepsele și tot ce ne îndeamnă la virtute sau ne reține de la rău, cum ar putea ele să nu-și aibă rostul în dreptate ? – cea care este o formă a purtării de grijă a lui Dumnezeu – ci în întîmplare, sau chiar în mersul vieții? ¹³”.

După cum afirmă Peter Brown, referitor la pax christiana, „această idee a fost mai degrabă idealistă, ignorând realitățile fracturării sociale și religioase din epocă”¹⁴. Brown arată că pax christiana nu a fost doar o continuare a pax romana, ci o transformare a acesteia. În timp ce pax romana era bazată pe dominația militară și politico-administrativă, noul concept de pax christiana a fost fundamentat pe ideea unei ordini divine, în care împăratul și Biserica creștină colaborau pentru a asigura stabilitatea. Totuși, această colaborare a fost adesea tensionată, iar Biserica a încercat să-și afirme autonomia față de puterea imperială. Brown subliniază că pax christiana nu a fost impusă uniform, ci a rezultat dintr-un proces complex de negociere între elitele politice, episcopi și comunitățile locale. Creștinismul a fost adaptat la diverse contexte culturale și sociale, ceea ce a dus la o diversitate de practici și interpretări ale credinței. Pax christiana a fost folosită ca un instru-

12. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața lui Constantin cel Mare*, p. 99-101.

13. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața lui Constantin cel Mare*, p. 238.

14. Peter BROWN, *The Rise of Western Christendom*, Oxford, UK: Blackwell Publishing, 1989, p. 112.

ment pentru a legitima autoritatea politică și religioasă, dar și pentru a marginaliza alte religii și practici.

Bizantinologul român Emilian Popescu susține că „în viziunea eusebiană, pacea creștină merge mână în mână cu expansiunea politică a imperiului, justificând astfel posibilele conflicte externe”¹⁵. Emilian Popescu subliniază că, în viziunea lui Eusebiu, adevărata pace nu poate exista decât sub semnul creștinismului. Pacea romană tradițională, bazată pe forța militară și pe supunerea popoarelor cucerite, este reinterpretată ca fiind incompletă fără dimensiunea spirituală adusă de creștinism. Astfel, pax romana devine un precursor al pax christiana, iar creștinismul este prezentat ca elementul esențial pentru o ordine universală.

E. Popescu este conștient de limitele și contradicțiile acestei viziuni. Deși Eusebiu glorifică pacea adusă de creștinism, realitatea istorică totuși a fost marcată de conflicte interne, precum controversele ariene și schisma lui Donat, Novat și Meletie dar și de conflicte externe. Astfel, pax christiana nu a fost o pace universală, ci mai degrabă o stare de echilibru fragil, menținută prin compromisuri și, uneori, prin violență.

Pax Constantiniana este reinterpretată ca o pace profetică, plăsând Imperiul roman în istoria mântuirii. Prin referiri constante la personaje biblice, Eusebiu încearcă să interpreteze pacea imperială adusă de împărat lumii drept un dar divin, prin persoana suveranului providențial. Similar profeților David sau Moise, și Constantin cel Mare alternează pacea și războiul, deși aspectul soteriologic al acestei domnii este în general discret sau chiar contestabil în scrierile unor istorici contemporani¹⁶.

15. Emilian POPESCU, *Creștinismul și politica imperială*, Presa Universitară, Cluj-Napoca, 1994, p. 142.

16. F. ROTIROTI, „Salvation and the Roman Empire: Eusebius of Caesarea on pastoral peace and the martial shepherd”, *Tijdschrift Voor Rechtsgeschiedenis / Revue D'Histoire Du Droit / the Legal History Review*, 92(3-4), (2024), pp. 328-356, <https://doi.org/10.1163/15718190-20243403>.

4. Moștenirea romană reinterpretată

Eusebiu explorează moștenirea simbolică romană și o integrează în ideologia creștină, folosind titluri și ritualuri tradiționale pentru a legitima autoritatea imperială. Într-un mod indirect acesta valorifică și prelucrează anticul cult al împăratului, dând naștere unei noi ideologii imperiale, centrată în persoana providențială a suveranului. Acesta nu este însuși zeul protector al imperiului, ci este ales de Dumnezeu pentru a proteja imperiul și a asigura împlinirea unei misiuni divine: convertirea păgânilor la creștinism. Eusebiu spune că suveranul însuși se considera episcop al celor din afara Bisericii, al barbarilor, scriind astfel:

„«Voi sînteți episcopi întru cele dinăuntru ale Bisericii; pe mine, însă, m-a așezat Dumnezeu episcop al celor aflate în afara ei». În duhul acestor vorbe, Constantin și-a păstorit toți supușii cu multă chibzuință; și îi îndemna din răputeri să meargă pe calea unei vieți cuvioase¹⁷».

Ramsay MacMullen observă că „această continuitate simbolică a fost vitală pentru a face tranziția către un imperiu creștin acceptabil pentru toate clasele sociale¹⁸». Evoluția conceptelor de pax romana sau aceea de cult al împăratului sunt semnificative în înțelegerea continuității specificului roman în ansamblul noului imperiu creștin ce se fundamentează prin reformele lui Constantin. Istoricul percepe tranziția de la instituțiile și paradigmele romane spre cele creștine din timpul lui Constantin cel Mare ca pe un amplu proces de sinteză și transformare treptată, în sens ireversibil, prin care valorile creștine au fost integrate în structurile tradiționale romane. Constantin a jucat un rol esențial în această tranziție, folosind atât autoritatea sa politică, cât și sprijinul Bisericii pentru a crea o nouă ordine care a pus bazele Imperiului Bizantin și a influențat profund istoria Europei. Tranziția de la păgânism la creștinism nu a fost numai o schimbare religioasă, ci și una culturală și ideologică adâncă. Creștinismul a oferit o nouă paradigmă teologică, morală și politică, care a influențat profund modul în care împăratul și instituțiile imperiale erau percepute.

Cei mai mulți istorici îl prezintă pe Constantin ca pe un continuator al tradiției imperiale romane, dar și ca pe un inovator. Constantin a

17. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața lui Constantin cel Mare*, p. 153.

18. MACMULLEN, *Christianizing the Roman Empire*, p. 123.

preluat titlurile și simbolurile tradiționale ale împăraților romani, precum cel de Augustus sau pe cel de Pontifex Maximus, dar le-a reinterpretat în lumina creștinismului. Constantin s-a văzut pe sine ca „ales al lui Dumnezeu” și ca protector al Bisericii, combinând moștenirea politică romană cu misiunea religioasă creștină. Această dublă identitate a lui Constantin a fost esențială pentru evoluția moștenirii romane, deoarece a permis o tranziție relativ lină de la o lume păgână la una creștină.

Averil Cameron percepe ideologia politică a lui Eusebiu de Cezareea ca pe o justificare teologică a puterii imperiale, în care Constantin este prezentat ca un lider providențial, ales de Dumnezeu pentru a unifica imperiul sub creștinism. Această ideologie a fost o combinație între tradiția romană și noile valori creștine, având un impact profund asupra teologiei politice bizantine și asupra relației dintre Biserică și Stat¹⁹.

Eusebiu de Cezareea a integrat în mod substanțial filosofia păgână în elaborarea primei teologii politice creștine a imperiului constantinian. Citatele sale din lucrarea *Legile*, cea mai politică lucrare a lui Platon, sunt atât de ample încât editorii moderni le consideră o sursă manuscrisă de referință. Totuși, modul în care Eusebiu utilizează *Legile* se distanțează semnificativ de intențiile politice originale ale lui Platon, adaptându-le unui model de regalitate filosofică inspirat mai degrabă din *Republica* și aplicat împăratului Constantin. Pentru Eusebiu, *Legile* servesc în principal pentru a evidenția concordanța dintre moralitatea creștină și cea păgână, în timp ce teoria sa politică se axează pe instituirea și consolidarea unui imperiu creștin condus de un împărat creștin, conceptualizat ca un rege-filosof²⁰.

De pildă, Platon, în lucrarea *Legile*, este de părere că cea mai mare binecuvântare pentru o cetate este să fie condusă de un rege care posedă înțelepciune și virtute, căci el va ghida cetatea spre binele comun, conform legilor divine și raționale. Procesând această idee platonice, Eusebiu scrie, de o manieră platonice astfel:

19. Averil CAMERON, *The Later Roman Empire*, Cambridge, Harvard University Press, 1993, pp. 68-69.

20. V. Bradley LEWIS, “Eusebius of Caesarea’s Un-platonic Platonic political theology”, in: *Polis: The Journal for Ancient Greek and Roman Political Thought*, 34(1), 94-114. (2017, <https://doi.org/10.1163/20512996-12340119>).

„Adevărul este că împăratul nostru și-a potrivit sufletul acestor virtuți suverane luându-se după modelul acelei împărății din altă lume. Or, cine nu s-a împărtășit din ele și se leapădă de împăratul a toate; cine nu-L cunoaște pe Tatăl cel mai presus de ceruri al sufletelor noastre și nici nu și-a pus podoabele potrivite [înfățișării înaintea] unui împărat, cine se lasă stăpînit de urât și de josnicie; cine se leapădă de regescul har al blîndeții, luînd chipul mîniei și parcă prefăcîndu-se într-o fiară; cine în locul unei purtări îngăduitoare se lasă pătruns de otrava greu amenințătoare a răutății; cine în loc să-și ascută chibzuința, se smintește; cine se leapădă și de rațiune și de înțelepciune, lăsîndu-se în voia nesocotinței”²¹.

Această viziune teologico-politică reprezintă una dintre opțiunile politice esențiale ale creștinismului antic, influențând simfonia bizantină de mai târziu.

5. Împăratul Constantin, legislator de inspirație divină

Eusebiu îl prezintă pe Constantin ca un legislator inspirat de Dumnezeu, ale cărui decrete reflectă voința divină pentru imperiu. Prin Constantin, scrie Eusebiu, voința lui Dumnezeu se articulează în legislația imperială ce se concretizează în prosperitate, libertate și dreptate. Ales de Dumnezeu, scria Eusebiu, noul suveran este piatra unghiulară a unui imperiu clădit pe noi principii și noi legi de factură creștină. Eusebiu scrie astfel:

„Așa l-a rînduit Dumnezeu, Rînduitorul întregii zidiri, pe Constantin - odrasla unui tată atît de minunat - întîi-stătător și cîrmuitor al întregii lumi, astfel ca nici un om să nu se poată mîndri că lui i-ar datora el dobîndirea acestei întîietăți; lucru care-l deosebește de (cazul) celorlalți (împărați), care n-au ajuns la o asemenea demnitate decît urmare a unei alegeri făcute de alții”²².

Critici precum H. A. Drake remarcă aspectele pragmatice ale legislației lui Constantin, sugerînd că „multe dintre legile sale erau mai degrabă soluții politice, decît teologice”²³. Drake argumentează

21. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața lui Constantin cel Mare*, p. 180.

22. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Viața lui Constantin cel Mare*, p. 63.

23. H.A. DRAKE, *Constantine and the Bishops. The Politics of intolerance*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2000, p. 58.

că legislația lui Constantin a fost mai degrabă un mijloc pragmatic de a asigura stabilitatea și coeziunea imperiului, decât o expresie pur religioasă sau divină. Constantin a folosit creștinismul ca un liant social și politic, dar fără a exclude complet alte religii. De exemplu, Constantin a continuat să sprijine anumite practici păgâne și să mențină o politică de toleranță religioasă în primii ani ai domniei sale.

Drake subliniază că *Edictul de la Milano*, care a garantat libertatea religioasă, a fost un exemplu al abordării legislative a lui Constantin. Acesta nu a impus creștinismul, ci a încercat să creeze un cadru legal în care diferitele religii să coexiste. Această politică de toleranță a fost mai degrabă o strategie politică, decât o inspirație divină. Drake recunoaște că legislația lui Constantin a început să reflecte valorile creștine, cum ar fi protejarea duminicii ca zi de odihnă sau interzicerea anumitor practici păgâne. Totuși, el interpretează aceste măsuri ca fiind mai degrabă rezultatul influenței episcopilor și al dorinței lui Constantin de a-și asigura sprijinul Bisericii, decât o inspirație divină directă.

Pornind de la perspectiva lui Eusebiu de Cezareea, istoricul român Ion Barnea subliniază că „legitimarea divină a legislației constantiniene a servit ca un precedent pentru ideologia bizantină ulterioară”²⁴. Această filosofie politică a stat la baza teoriei simfoniei bizantine care a dominat viața imperiului bizantin vreme de multe secole.

Este relevant faptul că Eusebiu a cunoscut ultima perioadă a persecuțiilor anticreștine din vremea lui Dioclețian. Acest fapt i-a imprimat episcopului Eusebiu o perspectivă fatalistă asupra istoriei, considerând la fel ca și Lactanțiu că sfârșitul acestei lumi este iminent, persecutorii vor fi judecați pentru suferințele creștinilor, iar martirii vor fi încununați de glorie în mijlocul tuturor sfinților. Eusebiu a reinterpretat relația dintre Biserică și Imperiu, unificându-le într-un singur organism teologic și politic, guvernat de împărat ca reprezentant al lui Hristos pe pământ. Această viziune eshatologică, conform căreia domnia lui Constantin reprezenta inaugurarea împărăției lui Dumnezeu pe pământ, concomitent cu încheierea persecuțiilor, marchează o schimbare semnificativă în gândirea episcopului, trecând de la așteptarea

24. I. BARNEA, *Creștinismul timpuriu*, p. 135.

iminentă a sfârșitului timpurilor la o concepție în care realizarea divină era deja manifestată în structurile imperiale creștine²⁵.

Eusebiu a publicat o colecție de documente juridice și literare, scrisori, etc. menite să creioneze relația dintre Imperiu și Biserică. Colectarea și utilizarea documentelor juridice în scrierile istorice ale lui Eusebiu de Cezareea a fost un proces voluntar și etapizat, dar foarte important în conturarea noii ideologii politice imperiale. Editarea meticuloasă realizată de Eusebiu sugerează o intenție clară de a le prezenta într-o formă colectivă și evolutivă. Această utilizare a legilor colectate și integrate în lucrările istorice reflectă convergența a două tendințe majore ale epocii: estetica literară specifică antichității târzii, precum și transformarea treptată a dinamicii juridice dintre autoritatea guvernamentală și popor. Episcopul de Cezareea a valorificat aceste două direcții ca strategii de rezistență împotriva dominației imperiale, într-un context istoric marcat de incertitudine. Treptat asistăm la construirea imaginii episcopului ca figură capabilă să rivalizeze cu împărații. Prin această abordare, Eusebiu nu doar că a anticipat conflictul tot mai pronunțat dintre Biserică și Imperiu din secolele următoare, dar în același timp a creionat și strategiile retorice care aveau să fie utilizate în acest context²⁶.

Concluzie

Teologia politică eusebiană reprezintă o încercare complexă de a reconcilia puterea politică a imperiului roman cu valorile emergente ale creștinismului. Inițial, Eusebiu a avut o viziune eshatologică tradițională, așteptând întoarcerea iminentă a lui Hristos în generația curentă pentru a-i elibera pe creștini de persecuții. Totuși, odată cu convertirea lui Constantin, dar mai cu seamă după anul 313, anul semnării edictului de toleranță, perspectiva sa s-a schimbat radical.

25. M. BAGHOS, "Eusebius of Caesarea's representations of Christ, Constantine, and Rome: an «eschatology of replacement»", in: *Religions*, 16(6), (2025), p. 744, <https://doi.org/10.3390/rel16060744>.

26. J. CORKE-WEBSTER, "Emperors, Bishops, Art and Jurisprudence: the transformation of law in Eusebius of Caesarea", in: *Early Medieval Europe*, 27(1), (2019), pp. 12-34, <https://doi.org/10.1111/emed.12312>.

Eusebiu a început să creadă că împărăția lui Dumnezeu fusese deja inaugurată prin domnia lui Constantin, marcând o tranziție de la o eshatologie a așteptării la una a realizării prezente. Deși admirată, uneori contestată și idealizată, contribuția lui Eusebiu la formularea unei ideologii politico-religioase imperiale rămâne încă subiect de dezbatere printre istorici, până astăzi.